

MARLBOROUGH HERCEG ÉS A KURUCOK.

I.

Altheim gróf 1704 augusztus 17-én a dunai hadseregtől azzal a császáriakra nézve jó hírrel érkezett Bécsbe, hogy 13-án Marlborough herceg és az angol nemzet dicsőséges részt vett a höchstädti győzelemben, amely — Stepney bécsi angol követ ömlengése szerint — még nagyobbra növelte a német-római birodalom lekötelezettségét az angol királyné iránt; s emelte a szövetségesek számára hasznos, az ellenségre nézve félelmes angol hadsereg tekintélyét. „Nem vagyok babonás — írta Stepney Szent István napján —, hogy higgyek a jámbor I. Lipót császár jóslóképességében; de érdemesnek tartom megjegyezni, hogy 13-án, azon a napon, melyen a bécsi püspök elkezdte az ünnepies istentiszteletet, a császár azt mondta: Három nap alatt eldőlhet az ausztriai ház sorsa.“

Aznap Stepney nagyon komor hangulatban beszélgetett Hill angol követ futárával, De Prie marquis-val, mit tehetne a birodalom a savoyai hercegért, hogyan akadályozhatná meg balsorsát. Az angolok „csodálatos győzedelmét“ az ő segítségének kellett követnie. A győzelem hatása alatt Stepney hosszú *latin költeményt* írt, amelyet egy esztendő múlva föl-véstek a höchstädt-blendheimi csatát megörökítő emlékszlopra. Versét így fejezte be:

„Harc dolgába' Jenő,¹ észben Lajos² a diadalmas,
Ámde a két pálmát Malboriusnak³ adom.
Ikrek előtt ő fáklya gyanánt fölváltva világol
S mint álló csillag fénylik a göncöl előtt.“

Minden győzelem híre kelleténél jobban felvillanyozta a bécsi udvart s így a nádor, Esterházy Pál herceg, nem a legjobban választotta meg az időt, mikor, a höchstädti diadal vétele után való nap nyújtotta át azt a választ, melyet a fölkelők június 5-én beadott 25 (helyesebben 23) kívánságára, tíz főúr nevében, az öreg Szirmay 18 pontban állított össze.

Stepney angol és Bruyninx holland követek augusztus

¹ Savoyai Eugen hg. ² Lajos badeni herceg. ³ Marlborough hg.

23-án a magyar ügyekben maguk is kihallgatásra mentek Kaunitz grófhhoz és megértetni akarták vele, hogy az alkalom kedvező a magyarok kibékítésére. A szövetségeseeknek és a császárnak egyaránt érdekében állt, hogy az eltéréseket kiegyenlítsék s annál nagyobb erővel forduljanak Franciaország ellen, különösen Olaszországban, hol a savoyai herceg végső szorultságba jutott s végképen összetörik őt, ha gyorsan meg nem segítik. Kaunitz „biztosította“ a követeket, hogy ámbár a császár legyőzte a bajor választót, megmarad azoknál a föltételeknél, amiket magyar alattvalói elé terjesztett és miniszterei is így vélekednek. Maga Kaunitz gróf, Pálffy Miklós gróf és Seilern báró, kikre a császár ezt az ügyet bízta, augusztus 19-én megbeszélték a magyar elégületlenek iratát, melyet Kákonyi postamester útján küldtek, de nagyon kevés figyelemreméltót találtak benne; hiszen még Rákócziról és más tekintélyes urakról is hallgatott. A postamestert azzal küldték vissza, hogy a fölkelőktől kívánságaik hővebb előadását kérje.

A miniszterrel való értekezése után kapta Stepney Marlborough herceg levelét, amelyben intette, feszítse meg minden erejét, hogy a császárt a magyarokkal való különbékére bírja s ekként a birodalomban, Höchstädtnél elért sikerek után a savoyai hercegnek Olaszországba mielőbb segítséget lehessen küldeni. Stepney erről jelentést tévén Harley angol miniszternek, arra hivatkozott, hogy ebben a tekintetben ő már előbb is mozgatta a dolgot s továbbra is mozgatni fogja. Marlborough megbízásából mindjárt kihallgatásra ment a császárhoz, hogy üdvözzölje őt a blendheimi (höchstädti) győzelem alkalmából s egyúttal arra kérje, semmit se mulasszon el, hogy békét kössön a magyarokkal s mielőbb segítséget küldjön Piemontba. Családjá és birodalma nevében a császár nagyon szíves köszönetet mondott a tett rendkívüli szolgálatokért; és pedig Marlborough hercegnek készsége és vezérlete, s az angol nemzetnek bátorsága miatt. Stepneyt biztosította, hogy erős elhatározással vet véget a magyarországi „zavargásoknak“, mihelyt az elégületlenek a maguk részéről is némi hajlandóságot mutatnak a megegyezésre; idáig azonban láthatólag makaeskodtak, hogy alkalmat nyújtsanak jószándékai megmutatására. Beszélgetés közben említette, hogy már rendeletet adott a savoyai herceg megsegítésére s remélte, hogy ebben az angol királyné és többi szövetségesei szívesen versenyeznek vele. Stepney úgy hitte, arra gondol, hogy a szövetségesek vagy a dunai hadsereghez küldenek újabb csapatokat Németországba, vagy a „menekültek testületéhez“ (a camisardokhoz?), kiket — értesülése szerint — Miremont marquis gyűjtött egybe; vagy talán arra a

néhány ezredre gondolt, melyet az angol királyné s a Németalföldi Egyesült-Allamok egykor Svájcban toborzottak és azokat Savoyában tartották.

Stepney után a császár Bruyninxot fogadta, ki hasonlóra, különösen a savoyai herceg megsegítésére sürgette. Olyanforma feleletet kapott, mint Stepney. Erre mind a ketten József római királyhoz mentek, aki Stepney előtt nagyon élénken hangoztatta azt az óhaját, hogy személyesen megismerkedjék Marlborough herceggel, mert az ő tanácsa és vezetése szerint akar eljárni az idei hadjárat hátralevő szakaszában. Még ezen a héten kívánt útra kelni; de mielőtt elhagyná Bécsét, sürgősen óhajtott beszélni atyjával arról a két pontról, amit Stepney és Bruyninx ajánlottak figyelmébe, tudniillik *a magyar békéről és a piemonti háborúról.*

Harley maga is örvendezett ugyan a donauwörthi csodálatos diadalon, melyről Londonban csak augusztus 24-én értesültek, de attól tartott, hogy a bécsi udvar megnehezíti annak felhasználását. Remélte azonban, hogy Marlborough a kabinetben is olyan nagynak bizonyul, mint a csatatéren s előmozdítja Stepney törekvéseit, valamint azt, hogy Olaszországot és Piemontot gyorsan megsegítsék. Stepneyt Beresényi éppen akkor nyugtatta meg arról, hogy hajlandó a béketárgyalásokra s hogy Rákóczi is hasonlóképen gondolkodik, de mindketten biztosítani kívánják az udvar őszinteségét és a megállapodások végrehajtását. Jóindulattal azonban ezúttal sem találkoztak a császáriak részéről s Heister tábornok — az ígéretekkel nem törődve — új támadást kezdvén ellenük, ők sem vonhatják vissza hadaikat s így Rákóczi és tábornokai aligha jelenhetnek meg a Gyöngyösre hirdetett tanácskozáson.

Bruyninx ezt a levelet azonnal közölte Kaunitz gróffal és Harrachhal, Jenő herceg távollétében a haditanács elnökével s kérte, hogy a császár Heistert az ellenségeskedések abbahagyására, Lambergert pedig a gyöngyösi tanácskozáson való megjelenésre utasítsa. Ott állapítsák meg a fegyverszünet kezdetét, mit ő Heisterrel, Rákóczi pedig a maga tábornokaival tudasson. „Senki se képzelje — írta Stepney —, hogy ezt az annyira mérsékelt javaslatot készségesen fogadták; sőt Harrach gróf föltétlenül el is vetette csupán azért, mert alattvalóival szemben az a császárnak nagy megalázkodását jelentené s tekintélyével nem férne meg, hogy az *első lépést* ő tegye.

Másnap a követek hosszabb francia emlékiratot nyújtottak át Kaunitzknak a császár számára. Arra hivatkoztak benne, hogy *a magyar kiegyezés* dolgában utasításaik nagyon határozottak és sürgősek, reményeik pedig nagyon szépek és alapo-

sak, hogy Széchenyi kalocsai érsek és Rákóczi a gyöngyösi értekezleten megállapodásra juthatnak; de csak úgy, ha ezalatt, néhány napig, a fegyverek pihennek. Elismerték, hogy a fölkelők nem éltek az idővel s kiegyezésre nem igen látszóttak törekedni; de a császár bizonyára megfontolta, hogy most első fölhevülésük idejében vannak *s egy nép nagy és általános felbuzdulása nem múlhatik el olyan könnyen*; ezúttal azonban a nép jobbindulatúnak látszik, mint valaha. Az *erdélyi kérdés* mindenestre nagyon fontos és a kiegyezést megakaszthatja; de mentül nagyobb a baj, annál jobban kell gyógyítani s meg kell gátolni terjedését. Nagyon nehezen lehetne eltérni, ha oda fajulna, hogy a törökök is beavatkoznának. Kérték, küldje ki Lamberg grófot a fegyverszünet tárgyalására.

Stepney nem tudta elképzelni, az udvar mi okból utasította vissza ezt a szerény szívességet, hacsak azért nem, mert Marlborough höchstädti győzedelme következtében a fölkelőkkel nem igen akar tárgyalni. Ha barátságos egyezséggel őszintén akart volna véget vetni a zavaroknak, bizonyára nem rontja el a dolgot idétlen formaságokkal. Készségesen megvallotta, hogy az udvar helyesen jár el (szövetségeseknek szempontjából) abban az esetben, ha Heister abban a helyzetben volna, hogy figyelemreméltó előhaladást tehet Magyarországon, vagy legalább olyan tervvel áll elő, amelynek 12 nap alatt való végrehajtását és azt remélheti, hogy ezzel helyrehozhatná mindazt, mit idáig elmulasztott. De erkölcsileg meg volt győződve, hogy vállalkozása nem sikerül. Ha Heister valami erőszakosságot követ el Magyarországon, Bercsényi megtorolja Morvaországban, sőt hozzá is fogott már, mert 4—5 napja elpusztította ennek jó részét, különösen Kaunitz gróf birtokát. Most azután a császár mind a két féllel szemben óvatosabb. Egy minisztere sem meri megmondani neki a tiszta igazságot és hogy milyen módon lehetne segíteni a dolgon. „Ez a népség“ (a bécsi diplomácia) Stepney szerint azt szeretné, hogy hibáját a világ ne vegye észre; de ő Harleyra bízta annak megítélését, részrehajló volt-e négy hónappal azelőtt tett jelentésében, mikor nem hitt a kibékülésben. Magatartásukat látva, most megint attól félt, hogy az erre legkedvezőbb alkalmat elmulasztották. Még Torinóba sem küldték el a császár rendeletét s beletelik egy hét, míg elküldik Linange gróf hadtestének azt a százezer forintot, mely nélkül nem mehet az olaszok ellen. A császár ugyanakkor a dunai sereg tábornokai-val is tudatta, hogy Tallard tábornok és más hadifoglyok, kiket Höchstädtnél ejtettek, a szövetségesektől nem várhatnak más bánásmódot, mint ahogy Vendôme herceg bánt a vercellei helyőrséggel. Ez az elhatározás némiképen — úgymond —

bizonyára megvígasztalja a savoyai herceget s talán vissza-szerzi serege jó részét, ha még nem szóródtak nagyon szét és hacsak az utolsó ítélet trombitaszavára nem gyűlnek össze.

Stepney kedvetlen jelentéseire Harley azt felelte, hogy nagyon sajnálná, ha a bécsi udvart a höchstädti csata érzéketlenné tenné a magyar ügyek iránt; de remélte, hogy mégis csak teljesíti mind a két kívánságot, amennyiben Magyarországgal békét köt, Olaszországba pedig segítő sereget küld. Mert ha az ördögöt most szabadon engedik, az, ha már belekezdett, hét még gonoszabb szellemmel megint visszatér. Ő tehát a kincstartót, Marlborough herceget, Stepney levelének szellemében tájékoztatta s remélte, hogy az eddigi eljárását jóváhagyja és előmozdítja.

Most tehát magának a höchstädti győzőnek, az angol sereg generalisszimuszának kellett előállania, hogy a spanyol örökösödési háborúban a nehézkes Ausztriát Magyarországgal békére, Olaszországgal háborúra bírja.

II.

John Churchill, Marlborough hercege, Churchill, Aymouth és Sandbridge bárója, Nagybritannia királynéjának első tanácsosa (miniszterelnöke), a térdszalagrend lovagja, a tüzérség főnöke, a szövetséges angol-holland hatalmak seregének fővezére, legnagyobb diadala, a blendheim-höchstädti csata után az eddiginél is jobban érdeklődött az iránt, hogy I. Lipót német-római császár kibéküljön II. Rákóczi Ferenc vezetése alatt fölkelt magyar népével. Ahogy Stepney bécsi angol követnek írta, mielőbb véget kell már vetni ennek a háborúnak s meg kell szabadulniok az oldalukba szúrt tüskétől, hogy a spanyol örökösödési háborúban dolgaik annál jobban sikerüljenek. Wratislaw gróf császári követ egyre azt hajtogatta neki, hogy a bécsi udvar komolyan akarja a kibékülést s az angol és a holland kormányok szellemében óhajt eljárni, amit azonban Marlborough Stepney bécsi jelentései alapján semmiképen sem tudott elhinni. Stepneyt tehát 1704 augusztus 27-én seefelingeni táborából arra kérte, hogy emlékiratban részletesen világosítsa föl az ügyek állásáról.

Levelét keresztelte hozzá augusztus 30-án az iránt intézett kérése, hogy József római királynak, a császár fiának, írjon a béke érdekében. A hollandi követet kormánya ugyanakkor szintén fölszólította, hogy jobban sürgessé a magyarokkal való kibékülést. A követek azonban jóformán azt sem tudták, kihez forduljanak ez iránt. Most, mikor a magyarok valahára haj-

landók lettek volna tárgyalni, a császár — a közügy kárával — megparancsolta csapatai előnyomulását, Kaunitz herceg hat hétre morvaországi birtokaira utazott s visszatérése előtt feleletet sem várhattak emlékiratukra. Egészsége miatt pihennie kellett ugyan, de azért nem lett volna szabad magát a dolgot is pihentetni s a közügyek iránt való közönyt így megnövesztetni. Stepney a holland követtel, Bruyninxszal végre is arra szánta el magát, hogy egyenesen a császárhoz fordul, mert jobbnak tartotta, hogy más ne avatkozzék dolgukba. Tenniük kellett valamit, mert Bruyninx augusztus 30-án kapta Konstantinápolyból a hollandi követ levelét, hogy a törökök napról-napra jobban érdeklődnek Rákóczi fölkelése iránt, remélve, hogy békekötés útján vagy más módon visszanyerik uralmukat Erdélyben, amely a portának megint adófizető országa lesz. A temesvári basa erről kéz alatt már tárgyalt is Rákóczival s a török egyetmást bizonyosan módosítani akar a karlócai békén. Stepneyt Konstantinápolyból viszont Sutton angol követ értesítette, hogy a francia követ egyre küldözgeti titkárait, dragománjait Rákóczihoz, abban a reményben, hogy ha a császár gyorsan ki nem békül a magyarokkal, a törököket beavatkozásra bírhatja. Ezt a katonaság és a nép is szeretné, de a nagyvezír okossága és mérséklete idáig elfojtotta tüzüket.

A római király szeptember elsején este hét órakor Bécsből végre elindult Marlborough táborába, 350.000 forintot vivén magával. Az éjjelt Stockerauban töltötte; onnan Prágába, Nürnbergbe, Ulmba, Landauba készült, hogy útját tovább a Rajnán folytassa. Stepneynek tehát érdekében állt, hogy mire a herceghez ér, a kívánt emlékirat ennek a kezében legyen. Cardonnell útján már eleve figyelmeztette, hogy a magyarokkal való békét, amelyben most némiképen bízhatnak, elsősorban Salm hercegnél sűrűsse; de megjegyezte, hogy ez a békének nem nagy barátja, mert attól tart, hogy annak következtében elvesztheti 600.000 forintot érő hatvani uradalmát, melyet a római király neveltetéséért a császártól kapott jutalmul, bár ez ellen ötven magyar nemes zajosan tiltakozott. És sok ilyen eset van, mi megronthatja a kibékülés jó munkáját. Hiszen — ahogy Harley angol miniszternek Stepney szeptember 6-án jelentette — báró Seilern már értesítette őt és Bruyninxot, hogy Viza és Okolicsányi császári biztosok sem úgy működtek, ahogy kellett volna s így helyettük a császár az öreg báró Szirmay nádori ítélőmestert bízta meg az alkudozásokkal, miket továbbra is gróf Széchenyi Pál kalocsai érsek vezetett. Szirmay 7-én meglátogatta Stepneyt és Bruyninxot, hogy velük, mint közbenjárókkal, némely dolgot megbeszéljen, mielőtt Pozsonyba menne a tárgyalásokra. Csak általános

utasításokat kapott; a részleteket hűségére és belátására bízták.

Stepneyt meglepte, hogy ennyire hisznek olyan férfiúnak, ki nem kisebb hírű ember Magyarországon, mint Ferguson Angliában,¹ mert örökösen részt vett ő is a fölkelésekben. Merész lépésnek látszott magától Szirmaytól is, hogy ilyen kockázatos és kritikus küldetésre vállalkozott, mikor önmagának is annyi mindent kellett eltűrnie és őt magát is vádolták ennek a „lázadás“-nak megindításával. Köszvényes a keze, lába s ha kihallgatásra megy, kocsiban tolják a császár elé. Megvallotta Stepneyéknek, hogy gyöngeségét és a körülményeket tekintve, nehezen vállalkozott erre a megbízatásra, de abban a reményben, hogy a neki tulajdonított hibákkal és a vádakkal szemben tisztára mosakodhatik a világ előtt. Mindazonáltal a bécsi nép annyira elfogult iránta, hogy azt hitte, vissza sem tér többet, hanem az elégtelen magyaroknál marad. A kormány tehát gyanakodott reá s feleségét és fogadott fiát kezesek gyanánt tartóztatta vissza Bécsben. Mindezt Stepney azért írta meg Harleynak, hogy lássa, mennyire nem függ tőlük ennek az alkudozásnak a sorsa, mikor azt ilyen kezekbe teszik le.

Stepney Szirmay látogatása napján készítette el emlékiratát Marlborough herceg számára. Azon kezdte, hogy *a világon semmi sem lehet édesebb a szabadságnál*. Köszönetet mondott neki, hogy mielőtt elhagyná Németországot, alkalmat adott tiszteletének megmutatására s előterjesztésének megtételére. Valóban nemesen és kitűnő emberhez méltóan jár el az ausztriai házzal szemben, hogy úgy szívén viseli a Magyarországgal való békét s azt minden tőle telhető szeretettel akarja előmozdítani; mert a tárgyalás ügyetlen és erélytelen folytatása miatt gyakran kellett gyanakodnia, hogy a békét egyik fél sem akarja őszintén. Általában ellene voltak a *papok*, mert a béke a protestánsokat (a nép hatheted részét) megtartaná vallásuk szabad gyakorlásában. Különösen a *jezsuiták* nem akarták a barátságos megegyezést, hogy megtarthassák a királyságban levő terjedelmes javaikat s talán elkerüljék az ország törvényei értelmében való kiűzetésüket. A *haditanács* és a *minisztérium* egyes döntősúlyú tagjai, a császár tekinté-

¹ Ferguson, a skót independensek prédikátora, 1682 májusában résztvett a Monnrouth herceg javára szervezett összeesküvésben; annak fölfedezése (1682 október) után Hollandiába menekült, de titokban csakhamar visszatért s a zsarnokság és a pápaság ellen küzdve, II. Károly és testvére Jakab herceg megöletése céljából az ú. n. magtári összeesküvést (the Ryehouse-plot) szőtte 1682 novemberében; de 1683 májusában ezt is fölfedezték.

lyét támogató legfőbb méltóságok, úgy akartak Magyarországon uralkodni, mint az angolok Írországon. A kamara, vagyis a kincstár, elkobzásokkal gyarapította jövedelmeit s magánosok abban a reményben segítették, hogy majd megosztoznak a zsákmányon. Kezükre jártak más olyanok, kik jog és törvény ellenére a nagyurak birtokaihan ültek és azokat csak bűnös megegyezés alapján tarthatták meg, a hódításon kívül nem lévén egyéb jogcímük. Ezek a tekintetek akadályozták a császár jóakarátát, természetes kegyességét. Ő maga is fájdalommal látta alattvalóinak romlását s hogy mióta a zavargások tartottak, évenként hétmilliónyi jövedelme veszett oda, nem is szólva azokról a pusztításokról, miknek a szomszédos országok voltak kitéve.

Marlborough-t nem akarván tovább fásztani ezekkel a részletekkel, kívánsága szerint inkább azt mondta el, milyen módon tartja a herceg közbelépését a leghasznosabbnak. Azonban várnia kell vala mindaddig, míg tisztába jöhet azzal, hogy „ez a bécsi nép“ milyen szándékkal küldte Szirmayt Magyarországra. Szirmay ezen emlékirat írásának a napján volt nála, de még ő sem volt teljesen tisztában küldetésével, mert nem látta utasításait, ámbár bizonyosan vannak ilyenek. Inkább szabadon reáhagyták a tárgyalásokat, mi elég merész elhatározás, mert már vád alatt állott, mint ennek a lázadásnak s több másnak a részese. Nem ösmeri sem a részleges fegyverszünet, sem az általános béke föltételeit; nem tehet ajánlatot a királyság javára s a szövetség főbjeit sem biztathatja a jutalom reményével, a császár kedvezéseivel. Így megbízatása csak olyanforma, aminővel hét hónapja Bruyninxot látták el, hogy tudniillik *tájékozódjék* a béke ügyében és előkészítse azt anélkül, hogy elveinek valósítására javaslatot tenne.

Stepney nem volt annyira vérmes, hogy ennek a küldetésnek sikeréről ábrándozzon. Azonban az a szegény ember, akinek keze, lába köszvényes s akit tolókcocsiban visznek a császár elé, alkalmasint mégis azért vállalkozott, mert azt hitte, a császár azért bizta reá az ügy vezetését, hogy elkövetett hibái miatt a világ előtt tisztázhassa magát. A legjobb igyekezettel ajánlkozott, hogy a magyarokkal elfogadtassa *az angolok és a hollandok közbenjárását*, mert nekik sok okuk van arra, hogy az első lépést ne ők tegyék meg. A közbenjárók három dologra akarták Rákóczit figyelmeztetni. Először, hogy milyen romlást hozott magára és családjára a bajor választó a neki följánlott békülés makacs elutasításával és elhanyagolásával. Másodszor, hogy a császár most már (a szövetségeselek höchstätt-blendheimi győzelme után) szabadon lehozhatja csapa-

taít a Duna mellől a maga lázadó alattvalói ellen. Még idáig csak a közbenjárók tartották vissza ettől az erőszakos eljárásról, remélve, hogy őszinte eszközökkel jobb sikert érhetnek el. Harmadszor arra figyelmeztették, hogy Franciaország nagy csapást szenvedett Höchstädtnél s minden vélekedés szerint megkísérli, hogy békét kössön a szövetséges császáriakkal, angolokkal és hollandokkal.

Ha ez az elégtételnek megnyugtatója előtt történik meg, teljes romlásuknál egyebet nem várhatnak, még ha a törökök beavatkoznak is ügyükbe; mert a császár ezekkel is végezni akar, ha a francia háborúval elkészült. Ez ugyan még távoli eshetőség, de tartani kellett tőle; s tizenhárom esztendő múlva az események igazolták is Stepney éleslátását, mert a francia háborút nyomon követte a török.

A múlt éjjel titkárához írt leveléből láthatta a herceg, hogy a császár miniszterei főképen azért ellenezték az ideiglenes fegyverszünetet, mert Rákóczi a vármegyék képviselőit ünnepies gyűlésre hívhatná össze s az országgyűlésen mint uralkodó akarna megjelenni. Heister tábornok pedig nincs abban a helyzetben, hogy megakadályozza, ha Rákóczinak valóban ez a szándéka; de leveléből csak annyi tűnt ki, hogy Magyarország érdekeit akkor sem hanyagolja el, ha beiktatják az erdélyi fejedelemségbe. Legnagyobb valószínűség szerint az a béke legyőzhetetlen akadálya, hogy a császár sohasem egyezik bele ennek a fontos országnak, Erdélynek, elidegenítésébe; a magyarok pedig Rákóczi iránt való hálából ehhez a ponthoz mint a neki adott elégtételhez ragaszkodnak. Vagy Erdéllyel fölérő területet adnak Rákóczinak, mit az udvar bajosan engedne meg; vagy a világnak valamely olyan részébe küldenek, hol a bosszú gondolatától távolabb állana. (Ez a rodostói internálás megjövendölése!)

Zord megjegyzéseivel — mondta ő maga — sokáig fárasztotta a herceget, de azt szeretné, hogy biztos és szilárd nézetei legyenek és észszerű véleményt alkothasson magának ebben a tekintetben, saját használatára pedig olyan adatokat nyerjen, amikkel jó sikert érhet el. Remélte, hogy 6—8 nap alatt Széchenyi kalocsai érsektől megtudja, mit végeztek a gyöngyösi értekezleten.

Harleyhoz szeptember 10-én intézett jelentésében újból esodálkozott, hogy a császár csak általános utasításokat adott Szirmaynak s mindent ügyességére és okosságára bízott. Ez annál meglepőbb, mert Szirmay éppúgy forradalmakban töltötte életét, mint Ferguson Angliában. A béke megkötésének legfőbb akadálya Erdély. Azt, hogy Rákóczi országgyűlést

akar tartani, egyik körlevele mutatja, mely szerint meg akarja védeni fegyverrel is Magyarország szabadságát s erről annak dacára sem mond le, hogy reá ruházták Erdély fejedelmi méltóságát. Amint Szirmay elhagyta Bécsset, futár ment Heisterhez azzal a rendelettel, hogy az elégületleneknek 8—10 napi fegyverszünetet adjon, sőt azt meg is hosszabbítsa, ha a magyarok hajlandók a béke tárgyalására. Stepney örömmel értesült a császár jóindulatáról, melynél fogva tábornokait, különösen Heistert, szabadabb mozgásra és intézkedésre utasította. Annál inkább megróttta Heistert a kalocsai érsek iránt tanúsított rosszindulata miatt, melynél fogva borait Győrött lefoglalta, püspöki székhelyét, Veszprémet fölégette, Rabata tábornokkal szentgotthárdi apátságát elpusztította s a rácoakat akarta ráküldeni, hogy Pápa, Székesfehérvár és Sümeg (az érsek lakóhelye) közt valamennyi birtokát elpusztítsák s kirabolják székhelyét, hol talán Magyarország legtöbb kincse van fölhalmozva. Eziránt már parancsot is küldött a horvát bánnak; azonban az angol és a holland követek fölszólalására Heister kijelentette, hogy a főpapot nem háborgatja a béke munkájában, Pálffy bán pedig egyáltalán nem akarta végrehajtani ezt a föladatot a császár beleegyezése nélkül. A császár és a haditanács valóban helytelenítette az egész tervet és szigorúan eltiltotta Heistert attól, hogy az érsek székhelyét háborgassa, vagy hogy kastélyába zsoldosokat szállásoljon el. Remélte tehát, hogy a magyar szövetségnek Gyöngyösön összegyűlt főbbjei jónéven veszik a császár kegyes intézkedését s visszatérnek kötelelességeikhez.

Stepney ezek után külön kihallgatáson értesítette a császárt, hogy szeptember 11-én Marlborough herceg igen lekötelező meghívására ennek táborába indul. Remélte, hogy látogatása nemcsak nem hátráltatja, hanem inkább előmozdítja a magyar alkudozásokat, miknek érdekében a herceg teljes buzgósággal akar eljárni. Útját Stepney három hétre tervezte s úgy hitte, hamarabb Szirmay sem térhet vissza Magyarországból, őt pedig ez idő alatt Whitworth, vagy — ha őt az angol királyné Moszkvába küldené — más valaki helyettesíti Bécsben. Azonban az egész idő alatt Whitworth helyettesítette, aki már legelső tudósításában (szeptember 17) a fegyverszünet megkötését jelentette.

III.

Kornweissenburgból,¹ Marlborough főhadiszállásáról, szeptember 29-én Stepney megnyugvással írta Harleynak, hogy őt most már tökéletesebben értesítheti a herceg katonai és politikai tetteiről s Lewis által izente meg neki mindazt, amit a táborba jövele óta megtudott. Elsősorban említette a magyar ügyeket, mikben bízni kezdett, mióta az ő és Bruyninx kérésére a császár elfogadta a részleges fegyverszünetet, amely szeptember végéig tart. Ennek következtében — ahogy Széchenyitől értesült — Bercsényi is intézkedett az ellenségeskedések megszüntetéséről s tábornokait hasonlóra utasította. Ez természetes és jó lépés. Valószínű, hogy most már mind a két fél hajlandóbb a háromnapos fegyverszünetre, amittől — úgy látszik — Rákóczi sem idegenkedik s olyasmiket javasol, miket az elégteleneknek a császár már hónapokkal ezelőtt fölajánlott. A legnagyobb nehézséget azonban Erdély okozza. Rákóczi címében csak azt találja újnak, hogy magát ezen tartomány fejedelmének kezdi nevezni, amit a császár sohasem ösmerhet el; s lehetetlen olyan kisegítő eszközt vagy egyenlő értéket találni, hogy Rákóczit mással elégítsék ki. Az özvegyek és árvák ügyére vonatkozó 9. cikkelyt Stepney természetesnek találta; de akár megadják, akár nem, közvetlenül nem olyan fontos, mint a többi elhibázott javaslat. Azonban abból, mit Rákóczi neki és Bruyninxnak írt, megnyugvással lehet megérteni, hogy Rákóczi nagyon kívánja a közbenjáró angolok és hollandok munkájának sikerét, ha a közbenjárást forma szerint most nem fogadhatja is el. A kalocsai érsekhez írt levele mutatja, mennyire szeretné, ha a világ hinne az ő jószándékai-
ban, a békére őszintén való vágyakozásában s abban, hogy hazája javáért s nem azért cselekszik, mintha a bajor választófejedelem vereségétől, vagy Heister közeledésétől félné.

Nem tartotta Stepney a közbenjárók föladatának, hogy aprólékosan megvizsgálják eljárását; de megnyugvással látta, hogy most hajlandóbb a tárgyalásra, mint amilyen idáig volt s remélte, hogy az elől a császári udvar sem zárkózik el mereven. Végre pedig Marlborough herceg is megígérte neki, hogy a császárnál s a római királynál komoly előterjesztéseit támogatni fogja s azt kívánta, hogy számára írásba fogja az ügyek állását. Egyébiránt Weissenburgba éppen e végett, az ügyek ismertetésére jött. Megköszönte Harley miniszternek, hogy el-

¹ Weissenburg, korábban Weissenburg am Rhein vagy Kronweissenburg, Alsó-Elsassban, Strassburgtól 59 kilométerrel északra. A spanyol örökösödési hadjáratban Villarsnak 1704-ben onnan Lauterburgig kiépített weissenburgi sáncvonala miatt lett híres.

ösmerete a császár érdekében és szolgálatában tanúsított buzgóságát. Természetes, hogy azt folytatni fogja. Remélte, jobban szolgálhat Anna királynénak, ha önmaga választja meg a követhető hasznos útát. Magától az ausztriai háztól nem várt jutalmat, mert ott úgy gondolkoznak, hogy a buzgóság és az erény önmagukban találják jutalmukat.

Október 6-án szintén a kornweissenburgi táborból jelentette Harleynek, hogy Marlborough számára már elkészítette emlékiratát a magyar ügyekről. A herceg azt kívánta, hogy franciára is lefordítsák a császárnak és a római királynak, kinek azt másnap ő maga kívánta átnyújtani.

„*Eszrevételek a magyar ügyekről*“ címen az emlékirat azon kezdte, hogy míg ezek a zavarok tartanak, a császár többféle kárt szenved. Tudniillik 1. elveszti magyar- és erdélyországi uradalmainak és bányáinak jövedelmét, a sóadót s egyebeket, amiket évenként rendszeren 3 millió forintra becsülnék; elveszti azonfelül a két országnak körülbelül 4 milliányi adóit. 2. Ausztria örökös tartományai, Morva- és Stájerország, folytonos zsákmányolásoknak lévén kitéve, nem képesek a császár számára illetményeiket beszállítani, Csehország és Szilézia pedig önmagukban nem elegendők a Franciaország elleni háború terheinek viselésére. 3. A mindkét párton ebben a háborúban kiontott vér egyaránt érinti a császárt, aki, mint népeinek közös atyja, nem láthat hasznot abból, hogy alattvalói egymást öldösik, mert így csak maga károsodik. Máris 30.000-re becsülik azoknak a számát, akik az elégyületlenek és a császáriak közül elestek, oda nem számítva az elnyomorodottakat, a rendetlenségek szokott kísérőit. 4. A császárnak Magyar- és Erdélyországban jelenleg 7 gyalog-, 3 vértés- és 4 dragonyosezrede van, valamennyien rendes csapatok, melyek összesen 23.800 emberből állanak, nem is számítva a rendes helyőrségekben levő szabadcsapatokat és az olaszországi hadsereg számára újoncozott néhány zászlóalj, valamint a szintén Magyarországon fekvő dán segédc csapatok maradványait. Ha a magyarországi zavarok barátságosan végződnének, ahelyett, hogy fenntartanának annyi régi hadtestet, amelyek elég régóta egyes helyekre vannak bezárva, ezek az erők föl szabadulnának anélkül, hogy magukat az ezredeket hadilábon kellene tartani. 5. Igaz, hogy idáig a törökök úgy viselkednek, mintha nem akarnák pártolni az elégyületleneket; ösmeretes azonban, hogy kézalatt emberekkel és pénzzel segítik a magyarokat, mert nyíltan nem szakíthatnak a császárral s elég okosak arra, hogy külső nyugalmukat megőrizzék. Így viselkedtek Thököly fölkelésének két első esztendejében is; azután pedig mellette nyilatkoztak, mikor már megszerezték Magyarországot

némely helyét s úgy látszott, hogy azokat meg is tarthatják. Remélni lehet, hogy ilyesmi most nem történik. Franciaország a bajorok útján, a választófejedelem veresége következtében, nem segíthetvén őket, végső erőfeszítéssel az ottomán portát törekszik megnyerni ezen szerencsétlenek számára; ezek pedig a császár győzedelmes hadaival szemben nem tarthatván magukat s az óhajtott könnyítést a császár kegyelmétől nem várhatván, kísértetbe jöhetnek, hogy a hitetlenek karjai közé vessék magukat. Ekként azután a császár új háborúba bonyolódnék, ami nagy kárt okozna a mostaninak, melyben szövetségesei már le vannak kötve Franciaország ellen.

Mindebből kitűnik, hogy a magyarországi zavarok sokat ártanak a császárnak és szövetségeseinek; tehát mindnyájuknak érdekében áll, hogy azoknak kiegyezéssel vessenek véget. Nem lehet tagadni, hogy a császár immár rendelkezett s miniszterei közül többször nevezett ki biztosokat a magyarok panaszainak megvizsgálására, kielégítésük módozatainak megállapítására; de a biztosok gyakran váltakozván, nem ösmerhették meg elég alaposan az elégületlenek óhajtasait, sem azt, hogyan lehetne a dolgot rendbehozni. Mi több, a császár forma szerint elfogadta az angol-holland közbejárást. A követeket biztosították, hogy egyetlen hivatalos feladatuk, miként mentésük meg a Habsburg-házat a mostani nagy zavaroktól, hogy azontúl ez a ház a háborút Olaszországban a birodalomnak annál nagyobb erejével folytathassa. A holland követ márciusban már járt is Bercsényinél, de sikertelenül, mert a császári udvar nem hatalmazta föl tárgyalásokra, csak arra, hogy tájékozdjék és kipuhatolja, mit akarnak a főbbek.

Azóta nem nyílt alkalom közbejárásra, pedig több előkelő személyiség avatkozott a dologba. Így a *pfalzi választó* és maga a *kalocsai érsek* nagyon nemesen foglalkozott vele anélkül, hogy akár az egyik, akár a másik boldogult volna. Legtöbbször jártak-keltek Viza és Okolicsányi, de az egység megkönnyítésére nem valami gyakorlati módot követtek; Rátkay pedig elhamarkodott útjával inkább rontott, mint javított a helyzeten, mivel mindenki előtt rossz híre volt. Végre a gazdag és hasonló alkalmakban gyakorlott Szirmayt vették elő; de őt meg azzal gyanúsították, hogy jobban ért a forradalom megcsinálásához, mint lecsillapításához. Mindamellet vannak, kik bíznak szándékai őszinteségében s igazságosabb is megvárni visszajövetelét, mint gyanúsítani terveit és magatartását. Meg kell vallani, hogy azok a különböző személyiségek, akik az alkudozásokban résztvettek, a természetesen jobban összezavarták és bonyolították az ügyeket. Mi több, a császár tábornokai helyett, hogy kezükre jártak volna az

alkudozásoknál, mindent elkövettek azoknak feltartóztatására s elkészerítették a magyarokat zsákmányolásaikkal, miket néha magának a császárnak parancsolataival dacolva végeztek. Semmit sem adtak a kalocsai érsekre, kit a császár a tárgyalásokkal megbízott, sőt a világon mindent megtettek bosszantására. Személyével igazságtalanul bántak, budai borát elrabolták, veszprémi püspökségét fölégették, kalocsai és szentgotthárdi földeit feldúlták. Ilyen módon bántak azzal a főpappal, ki közbenjárónak volt kiküldve s azt a gyanút keltették a magyarokban, hogy nincs miért bízniuk az őszinte kibékülésben.

Mindezen akadályoknak dacára végre munkához láttak, és pedig elég természetesen és méltányosan. A császár ugyanis fegyverszünetet adott szeptember végéig. Bercsényi ezt lelkesen elfogadta és utasította tábornokait a fegyverszünet szigorú megtartására. Rákóczi az udvarhoz két követet útján a maga részéről tizenegy cikkelyt küldött. Kijelentette, hogy kész három hónapra fegyverszünetet kötni s javasolta, hogy ez idő alatt Pozsonyba vagy Nagyszombatba mind a két fél biztosokat küldjön az általános béke tárgyalására. Stepney szerint ezek a cikkelyek elég okszerűek s nem igen különböznek azoktól, amiket néhány hónapja a császár maga ajánlott az elégtelenségnek. Mert ámbár a 9. cikkelyben Rákóczi azt látszik kívánni, hogy feleségét s gyermekeit hozzá küldjék, miben a császári udvar a béke megkötése előtt nem akar megegyezni, mégis remélhető, hogy egy ilyen külön és nem lényeges kívánság nem akasztja meg az egész ország érdekét; következésképen Rákóczi el is áll tőle, mindannak dacára, hogy ezeket a cikkelyeket a maga ultimátumának nevezte.

Szeptember 2-án kelt levelében arra kérte az angol és a holland követeket, hogy folytassák működésüket, ámbár forma szerint még nem ösmerte el közbenjárásukat, mert arra számított, hogy erre nézve az ország rendei fognak nyilatkozni. De mindig kezességről (garantiáról) beszél, mit pedig a császár nem enged meg egykönnyen, mert nem tartja összeférőnek az uralkodó tekintélyével. A magyarok azonban, úgy látszik, elszántan kitartanak mellette s ezt a kezességet a megegyezés alapjának tekintik, az egyetlen óvóintézkedésnek arra nézve, hogy a javukra való föltételeket jobban megtartsák, mint ahogy az azelőttieket megtartották. Ez a fő ellenvetés gátolta idáig, hogy a tárgyalás nem haladt előre a maga útján. Nem is haladhatott; mert ha a magyaroknak nincs teljes kezességük a jövődőre nézve, bizalmatlanságuk és bizonytalanságuk örökké megmarad. Attól tartanak, hogy mihelyt leteszik fegyverüket, elbánnak főbbjeikkel, vagy

újabb merényletet intéznek közszabadságaik ellen a miniszterek erőszakos tanácsában, mely igen veszedelmes politikájával arra törekszik, hogy az uralkodó hatalmát a törvény fölé emelje; minek következtében a nép megint ugyanazon bajokba juthat, amik miatt mostan szenved.

De föltéve, hogy ezeket a nehézségeket a római király közbelépése vagy valami más kisegítő eszköz elháríthatná és hogy a fegyverszünetet három hónapra csakugyan megkötik, remélni kell, hogy azt a császár meg is tartatja tábornokai-val, kik nem igen szoktak hederíteni az elégtületlenek dolgában kiadott parancsokra. Igaz, hogy a császár Heister tábornokot visszahívta Bécsbe a fegyverszünet megkötésének idejére s annak tartamára nyugalmat ajánlott neki, hogy megelőzze a fegyverszünet megzavarását.

Az alkudozásokra — Stepney szerint — mérsékelt és nyájas minisztereket kellene kiválasztani biztosoknak, köztük *három magyarokat is*. Ez a részrehajlatlan eljárás némi bizalmat mutatna a nemzet iránt s kissé enyhítené azt a féltékenységet és bosszúságot, mellyel a magyarok a német miniszterek ellen sokszor viseltetnek.

A béketárgyalások főfeladata a nép és az egyesek kielégítése volna. Vannak, kik azt hiszik, hogy elválaszthatják az egyiket a másiktól és az országot általában véve megnyugtatóan, a főbekkel olyanformán bánhatnak el, ahogy Nádasdyt és társait 1671-ben megbüntették. Meg is próbálták már, hogy bizalmatlanságot keltsenek köztük, de tervük nem sikerült, mert mindeztideig a főbkek tökéletesen egyetértenek s a nép zöme — úgy látszik — el van szánva, hogy semmi szín alatt sem hagyja el őket. Így — Stepney szerint — *a megnyugtató eszközök* ezek volnának: 1. *teljes* elégtételt és megnyugtatót kell adni az országnak; 2. *kielégíteni* az elégtületlenek élén álló 4—5 férfiút. Ami az elsőt illeti, a császár arról már kedvezően nyilatkozott a megelőző tárgyalásoknál, kijelentvén, hogy reformálni akarja a fonákságokat, mik becsúsztak a pénzügyi biztosság kormányzatába és más tisztességekbe. Jövőre pontosan megtartja az ország törvényeit és alkotmányát, valamint Magyarország vallásügyi jogait és kiváltságait. Abban az esetben, ha a kedélyek lecsillapítására ezek az általános biztosítások nem elegendők, részletesen megvizsgálja egyéb kívánásait a pozsonyi vagy nagyszombati kongresszuson, esetleg a legközelebbi országgyűlésen.

Mindez eléggé megnyugtatóná a népet, ha egyúttal meggyőzhetnék arról, hogy a szép ígéreteket hűségesen meg is tartják; de — kezeség hiányában — a bizalom nagyon csekély, kivált a reformátusoknál. Szabad vallásgyakorlatukat

néhány éve megrövidítették, még pedig az utolsó két országgyűlésen a földesurak jogaira vonatkozó kétértelmű záradékkal. Ezt a záradékot herceg Esterházy nádor és mások rosszul magyarázták s a protestánsok kárára alkalmazták. Szabadulni akarván kegyetlen üldöztetések elől, forrón óhajtották, hogy a császár ugyanolyan kiváltságokban és mentességekben részesítse őket, mint amilyenekben trónraléptekor részesültek. Kérésük nem túlságos, mert a föltételek nem sokban különböznek; mindazáltal a császár kegyes engedelme sokat tenne az ország megnyugtatóására s megnyerné a protestánsokat, tehát a lakosságnak kétharmad részét. Megjegyezte Stepney, hogy ezen a valláson senki sincs a főbbek közt, kik fegyvert viselnek a császár ellen s így annál méltóbbak a kegyelemre. Remélte, hogy a császár ezúttal kegyelmes lesz hozzájuk már az angol királyné, a hollandi köztársaság és más protestáns fejedelmek miatt is, akiket ezzel lekötelezne, hogy még nagyobb buzgósággal mozdítsák elő háza érdekeit.

Legnehezebb, szerinte, az utolsó pont: *a főbbekkel szemben való magatartás*. A császár immár két ízben hirdetett amnesztiát, amelyben kivétel nélkül megkegyelmezett mindenkinek s megígérte, hogy tisztségeiket visszaadja. Mint-hogy azonban ennek határideje már régen lejárt anélkül, hogy a főbbek a felajánlott kegyelem elfogadására a legkisebb hajlandóságot is mutatták volna, kétségkívül olyan újabb amnesztiát szándékoznak kibocsátani, amelyben a főbbeket határozottan megneveznék, hogy meggyőzzék őket, velük szemben mennyire nincsenek hátsó gondolataik. Az udvarnak, bármily nehezére esik, rá kell szánnia magát, hogy visszaadja rangjukat s ne vonakodjék jól tenni azokkal, kik neki annyi rosszat tettek. Ki kell vergődniök ebből a bajból, hogy sokkal nagyobbnak vegyék elejét. A császárnál ez nem talál olyan nehézségekre, mint minisztereinél, akik közül egyesek talán vagyonekobbzásra, mások önkényes uralomra vágyván, azt állítják, hogy ezzel igen rossz példát adnak s az elégtelenségnek nyújtott előnyös föltételek az uralkodó méltóságát sértik. Pedig a császár tekintélye semmit sem szenved ezen engedmények következtében; mert a bajor választó megalázása s a császár hadainak a Rajnánál kivívott győzedelmei arról győzik meg a világot, hogy a magyarok részére teendő engedményeket semmi esetre sem szorultságában adta, hanem abból az atyai jóindulatból, mellyel népei iránt mindenkor viseltetik.

Egyébiránt olyasmi jött közbe, ami sokban gátolhatja a megegyezést. Stepney itt arra gondolt, hogy Rákóczit az erdélyi rendek, vagy legalább a rendek jó része, Erdély feje-

delmének választották meg. Leveleiben már T. P.-nek (Transsylvaniae Princepsnek) írja alá magát s el van határozva, hogy a fejedelemségre való igényeit megóvja. Ezt — az emlékiratban érintett több ismert oknál fogva — a császár egykönnyen nem engedi meg. De majd csak találnak valami kisegítő dolgot s *más országban* olyan földet, amik fölérnek azokkal a magyar uradalmakkal, miket Rákóczinak el kell hagynia; mert Magyarországon sohasem érezné magát biztosnak azzal a bosszúvágygal szemben, amit magaviseletével keltett maga iránt. Azt lehetne képzelni, hogy a császár ezt csak azért teszi, mert szabadulni akar olyan családtól, mely neki időről-időre annyi alkalmatlanságot okozott. Arról, hogy ezt az egyenlő értéket a világnak mely táján lehet találni s arról, hogyan lehetne a többi főbb embert kielégíteni, Stepney nem tett javaslatot, mert semmit sem tudott szándékaikról, vagy — jobban mondva — a császár akaratáról, melytől minden függött.

Marlborough herceg másnap, október 7-én, József római királlyal közölte ezt az emlékiratot, melyben Stepney kerülte mindannak fölemlítését, ami a császári udvart sérthette volna. Ilyen volt a Rákóczi ellen megkísérelt s teljesen igaz mérgezés és gyilkosság, amit — Stepney szerint — a bécsiek megengedhetőnek tartottak, mert hiszen Rákóczi számkivetésben és proskripcióban élt. Stepney azonban azt óhajtotta, hogy véget érjenek efféle botrányos dolgok, amik közül Rákóczi többet fölfedezett; s bár mindannyiszor sértetlen maradt, a közzétett ítéletet nyilvánosan kellene visszavonni. Erre a kényes kérdésre társalgás közben figyelmeztette Marlborough herceget, de emlékiratából kihagyta. Nem vette föl abba, de Harleyval külön levélben közölte Szentkereszty András erdélyi protestáns titkár folyamodását, melyben az angol királynét arra kéri, a császári udvarnál járjon közbe az erdélyi protestánsok érdekében. Rabutin tábornok ugyanis nyomorúságosan elpusztította Enyed városát, melynek egyeteme (University) az erdélyi vagy magyarországi ifjúság nevelőhelye volt. Lemészárolta a tanulókat és professzoraikat, fölégette templomaikat, iskoláikat, könyvtáraikat.

Attól kell tartani — Stepney szerint —, hogy ez a pusztulás a protestánsok romlására vezet ezekben a részekben és nem lehet érteni, a hatalom mit akart elérni ilyen erőszakos tettel. Szentkereszty tehát arra kérte a tartomány és annak református egyházai nevében az angol királynét, lépjen közbe a császárnál, hogy helyezze vissza a protestánsokat korábbi egyházi javaik élvezetébe; s mivel a császár kijelentette, hogy az egyetemmel szemben elkövetett kegyetlenségek

az ő szándékaival ellenkeznek, a sóbányák jövedelméből adjon 30—40.000 forintot az újraépítésre. Minthogy pedig a porosz király az Erdélyben született szegény tanulók számára pénzt gyűjtet, hasonló engedelmet a királyné is adjon Angliában.

Míg Magyar- és Erdélyországban a zavarok tartanak, egyik kérelemre sem találta szükségesnek a feleletet; de javasolta, kérje a királyné levélben a császárt, hogy sójövödelméből a javasolt összeget megadja. A kérelem másik részét — szerinte — úgy lehetne elintézni, ha a miniszter beszélne a canterburyi érsekkel, hogy a két angol egyetem collegeiben biztosítsa 10—12 szegény magyar ifjú tandíját, mit ő hasznosabb jótékonyiságnak tartott.

Stepney ezek után még majdnem két hétig maradt Marlborough táborában; de arról értesülve, hogy a magyar béke tárgyalását Selmechányán valahára megkezdik, visszasietett Bécsbe, hová október 22-én meg is érkezett. A generálissimus pedig többé nem avatkozott a dologba.

Márki Sándor.